

Жінки у Галичині періоду Першої світової війни у світлі приватних практик (на матеріалах особових джерел)

Байдак Мар'яна

Львівський національний університет імені Івана Франка

marjanabaidak@ukr.net

Задум даного дослідження полягає в тому, щоб створити цілісний образ українок Галичини під час Першої світової війни крізь призму особових джерел. Війна створила нову реальність у формуванні приватного простору сім'ї, адже чоловіки були мобілізовані на фронт, сімейні взаємини будувалися і підтримувалися здебільшого через листування. Також на початку ХХ ст. жінки, здобуваючи певний рівень освіти, поступово долали попередню «безмовність». В умовах відсутності чоловіка, нових обов'язків і тягаря відповідальності за себе і родину, жінки на сторінках листів і щоденників ніби усвідомлювали свою нову реальність. Проблеми, які поставали перед жінкою, будуть проаналізовані і з точки зору жінок, і чоловіків.

Дослідження проведено на стику приватної та громадської сфери. Його мета полягає в тому, щоб на базі особових джерел дослідити тогочасні гендерні взаємини та їх еволюцію, встановити роль та повсякденні обов'язки жінок, з'ясувати, яких змін вони зазнали під впливом воєнних подій, простежити формування нових поглядів на жіноцтво та нових уявлень жінок про себе. У центрі уваги – жіночий досвід, формування приватного і громадського простору, її можливості формувати та обирати власні життєві орієнтири, зміни в суспільних дискурсах жіночих ролей та їх власних самооцінок, що були зумовлені Першою світовою війною.

Вивчення міжособистісних взаємин відкриває певні перспективи для повноцінного висвітлення різних аспектів інтелектуальної історії – як історії не лише ідей, а й їх творців. Ця тема є перспективною для подальших досліджень, адже в історіографії фактично не висвітлюється вплив війни на приватний простір українського жіноцтва, залишається невивченим жіночий досвід на війні та роль жінок і жіночої праці в ній. Лише частково до цієї теми в контексті ширших питань жіночої емансипації та організованих форм жіночого руху зверталися М. Богачевська-Хом'як, О. Маланчук-Рибак, І. Книш, О. Кісь, М. Дядюк, Л. Жванко, Б. Савчук), тому має шанс на наукову новизну і заслуговує на майбутнє глибше дослідження.

Джерельною базою дослідження стали неопублікований щоденник І. Блажкевич «Жінка на бойовій» лінії та епістолярна спадщина І. Блажкевич, М. Грушкевич, Я. Грушкевич та О. Маковей з фондів відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника та листи подружжя О. Левицької та Д. Басараба із фондів Центрального державного історичного архіву України (м. Львів).

Дослідження побудоване на детальному вивченні повсякденних практик жінок. Такий підхід видається цілком виправданим, адже кожна людина відбувається у щоденній практиці, в ній вона виявляє свою сутність, у ній вона соціалізується з усіма своїми знаннями, досвідом, намірами, талантами. У повсякденному житті таким чином відбувається апробація і адаптація політичних ідей і програм, планів і проектів, задумів і мрій. З огляду на це, повсякденність – дійсно «смісловий універсум» (за А. Шюцом), крізь який можна зрозуміти людину, її суть та історію.

Епістолярна спадщина є джерелом знань про міжособистісні взаємини та переживання. Зазвичай листи чоловіка до дружини чи навпаки написані без фальші, приховування почуттів, переважно без геройського пафосу, від них іде тепло та щирість. У багатьох випадках акти кореспонденції занадто скупі, короткі, обмежуються простими запитаннями, нехитрими відповідями та повідомленнями. Водночас саме вони найбільш повно віддзеркалюють внутрішній світ людини, її повсякденне життя, містять величезний інформаційний потенціал і суттєво збагачують наші уявлення про думки, переживання, сподівання, ідеали та мрії окремої людини.

На маленьких клаптиках паперу мобілізовані вміщували свої сподівання швидко повернутися додому, піклувалися про рідних, намагалися їх заспокоїти, запевнити, що всі залишаться живими і здоровими. Часто чоловіки просили дружин писати якомога частіше, оскільки звістка з дому приглушувала тугу за рідними й допомагала терпіти важкі умови життя. Особливо вражає кореспонденція, адресована в сільську місцевість, що яскраво передає менталітет селянина та його потяг до праці на землі. Жіночі листи наскрізь проникнуті очікуваннями. Позбавлені чоловічої присутності, не маючи досвіду самостійного облаштування життя, жінки в листах (не важливо до чоловіка чи іншої жінки, найчастіше матері, сестри чи подруги) жалілися на матеріальну скруту та власну безпорадність. Однак саме життя в умовах воєнного часу змушувало їх вирішувати проблеми, які перед ними поставали, водночас виводячи жінку зі звичного стану підпорядкованості.

Роль жінок у формуванні французького суспільства 60-70х років

Власова Альона

ДУ "Інститут всесвітньої історії НАН України"

vlasovaalena@ukr.net

Формування суспільства на основі гендерної рівності є одним із основних принципів становлення демократичного суспільства у Західній Європі. За рівноправність в усіх сферах соціального, політичного та економічного життя виступали жінки Франції у 60-70-х рр. Результати діяльності жіночих організацій стали основою для формування сучасного французького демократичного суспільства, яке сформувалося протягом другої половини ХХ ст.

Метою є встановлення впливу жіночого руху на соціально-політичне життя Франції під впливом якого відбувається формування модерного французького суспільства. Проблема питання жіночого руху Франції другої половини ХХ ст. є актуальною в історичній соціології, фемінології, філософії. Питання жіночого руху Франції знайшло часткове відображення як приклад і аналіз досвіду у порівнянні з розвитком жіночого руху в інших країнах в ракурсі історичних дослідженнях.

Франція другої половини ХХ ст. стала осередком виступів щодо подолання дискримінації. Хвиля обурення, спрямована проти патріархального суспільства та дискримінації, сколихнула суспільство наприкінці шістдесятих років ХХ ст. У другій половині ХХ ст. жінки займають важливе місце в соціально-економічних відносинах. Вони стали економічно незалежними, зайняли робочі місця незалежно від своїх антропологічних чи біологічних особливостей. Отримавши свої виборчі права, жінки вимагали рівноправного місця в суспільно-політичному житті.

Жінки як рівноправні суб'єкти суспільної свідомості, підтримують гострі та актуальні соціальні, політичні, економічні питання. Саме політичні тенденції, соціальне становище жінок та соціальні рухи, що сколихнули Францію в шістдесятих роках, склали підґрунтя для активного формування жіночих клубів і організацій, які стали основою жіночого руху. Важливою подією в історії французького жіночого руху є демонстрація 1970 р., головною метою якої стала боротьба за зміну існуючої соціальної системи, яка не враховувала пріоритетів жінки, як повноцінного та рівноправного суб'єкту суспільства. Протягом 1970–1971 рр. проходить ряд зустрічей та конференцій. Головними питаннями, що розглядаються є рівноправність жінки у французькому суспільстві, право жінки самостійно керувати своїм життям (контроль за народжуваністю, обрання вільно професії, місце в родині тощо). Події цих років порівнюють із революцією, яка в пресі отримала назву «Рожева» або «Жіноча» революція».

Вимоги жіночих організації знайшли своє відображення на сторінках газет та журналів, що стали опорою для жіночого руху в період їх активної діяльності. Жінки проводять зустрічі, мітинги, демонстрації та друкуються у пресі, зокрема виходять брошури: «Бій за визволення жінок» («Combat pour la libération de la femme»), як доповнення до газети «l'Idiot international», «Визволення жінок нульовий рік» («La libération des Femmes: Année Zéro») в журналі «Partisans». В грудні 1970 р. починає виходити феміністичний журнал «Між нами є непорозуміння» («Le Torchon brûle»), на сторінках якого знаходять місце для всіх проблем, що полягають у необхідності надати жінкам рівне із чоловіками місце в усіх сферах життя. Журналісти в пресі охрестили рух жінок «Рухом за визволення жінок» (MLF «Mouvement de libération de la femme»), ця назва згодом стала офіційною назвою найбільш впливової організації жінок. Організація зробили вагомий внесок в розвиток демократії не тільки у Франції, а у всьому світі. В історіографії рух отримав назву «друга хвиля фемінізму». Отже, Франція другої половини ХХ ст. вважається однією з країн, що будує свою демократію на основі гендерного паритету. Події, що переживала країна за час жіночих демонстрацій, стали основою для розвитку французької демократичної політики. Принципи гендерної рівності та гендерного балансу покладені в основу формування модерного,

демократичного суспільства, що складалося під впливом жіночого руху на соціально-політичне життя Франції другої половини ХХ ст.

Передбачення долі дитини в родильній обрядовості населення західноукраїнського пограниччя

Ганус Дзвенислава

Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН
України
dzvin4iK@ukr.net

У родильній обрядовості вагоме місце займають обряди магічного характеру, основною метою яких є турбота про майбутнє життя та благополуччя дитини. У даному аспекті вагоме місце займають уявлення про долю дитини. Постановка цієї проблеми є досить актуальною. Передусім, потрібно зазначити, що поняття «доля» зазнало значних трансформаційних впливів, а його архаїчний зміст залишився поза увагою населення. По-друге, у передбаченні долі простежується кардинальне питання – житиме дитина чи ні. Окреслена проблематика є достатньо дослідженою на теренах України, за винятком західноукраїнського пограниччя. Різноманітні відомості про долю в населення Харківської губернії досліджував П. Іванов. На Гуцульщині дане питання розглядалося в контексті родильної обрядовості В. Шухевичем. Історіографія даного питання представлена працями дослідників слов'янської міфології – І. Срезневського, О. Потебні. Цінним є дослідження О. Боряк, що містить відомості про віщуванні долі бабою-повитухою. Основну джерельну базу даного дослідження складають польові матеріали, зібрані в селах західноукраїнського пограниччя.

Методологічною основою роботи є спеціальні етнографічні методи, а саме – метод фіксації польового етнографічного матеріалу у вигляді аудіозаписів. Для виявлення регіональних особливостей були також використані методи історико-порівняльний та узагальнення.

Наукова новизна визначається спробою здійснити історико-етнографічну реконструкцію уявлень про долю та основні способи її пізнання. У доповіді виявлено локальні відмінності на досліджуваній території, що простежуються в тлумаченні долі та її віщуванні й передбаченні. Новою є сама постановка проблеми, яка досі самостійно не розглядалася, будучи тільки одним з аспектів у загальному вивченні родильної обрядовості. За народним уявленням, свою долю дитина отримувала одразу після народження і змінити її було не під силу нікому. Вагоме місце в передбаченні долі дитини належить віруванням про дату її народження: час доби, день тижня, пора року, церковний календар. Дані уявлення визначали не тільки тривалість життя дитини, але й вказували на характер дитини: народилася вночі – не буде щасливою, у п'ятницю – матиме сумне життя, восени – буде багатою, тринадцятого числа – скоро помре.

Дізнатися майбутню долю дитини можна було за допомогою таких атрибутів, як:

- Свічка, яку ставили на вікно, де вона мала горіти цілу ніч, передчасне згасання свічки символізувало смерть дитини.
- Хліб: дев'ять шматочків хліба кидали у миску з водою і ставили на вікно на ніч, якщо хліб «потонув», то дитина скоро помре.
- Вода: мати виливала воду в одну з невідомих для неї ям – «на життя» або «на смерть» (їх перед тим викопував батько дитини).

Варто зазначити, що дані атрибути мали подвійну семантику, оскільки вони виконували ще й захисну функцію, а саме – захисту від нечистої сили. Так, свічку запалювали протягом усіх ночей до моменту хрещення дитини.

Визначити долю можна було також під час церковного обряду хрещення: плач дитини символізував довге щасливе життя, згасання свічки означало смерть дитини. Побачити долю здатна була баба-повитуха, яка дивилася у вікно одразу після народження дитини. Здатність віщувати долю дитини приписувалася пересічному жебракові, який міг випадково прийти переночувати до хати, де народилася дитина. У населення досліджуваної території зафіксовано значну кількість розповідей про передбачення долі бабою-повитухою та жебраком, їх особливістю є наголошення на незмінності долі.

Таким чином, на основі польових етнографічних матеріалів зазначимо, що в тлумаченні та передбаченні долі простежуються архаїчні вірування та уявлення. Доля дитини визначалася питанням «життя – смерть», дізнатися яку можна було за допомогою магічних дій та вірувань.

Зовнішність жінок Донбасу в 1950-ті – середині 1980-х рр.

Гіцевич Влада

Донецький національний університет

vlada.1888@mail.ru

Бажання гарно виглядати існувало у людини завжди, тим паче це бажання має відношення до жінок. Не дивлячись на той час, в якому вони живуть, на соціальний статус та інші фактори, жінки завжди бажали виглядати гарно. Нажаль, на початку 1950-х рр. у рядової жінки не було й десятої долі тих можливостей змінитися, які були у західних красунь, тому що мода та культура добре виглядати, переслідувались офіційною ідеологією. Тільки в 1970-ті рр. партійне керівництво почало позитивно ставитись до модних тенденцій, до того, що необхідно красиво й модно виглядати.

Варто відзначити роботи наступних дослідників - А. Васильєва, О. Гурова, П. Сінічкін, О. Стяжкіна та ін. Проблематика, яка висвітлюється в працях вищезгаданих дослідників, є досить широкою. Проте, питання зовнішнього вигляду жінок Донбасу в 1950-ті – середині 1980-х рр. до цього часу не розглядалось. Тому автор ставить собі за мету – детально розглянути приватний простір жінок Донбасу в зазначений час, а саме проаналізувати практики поводження із власним волоссям та косметикою, що дозволять зробити помітними багато невидимих особливостей повсякденного життя людини. В 1950-ті рр. популярними були розпущене волосся, начіси, укладання на бігуді. Однією з найбільш модних зачісок було хвилясте волосся середньої довжини. Щоб перетворити пряме волосся в кучеряве, жінки робили шестимісячну завивку. Через відсутність засобів для укладки волосся, зачіски робили за допомогою пива, води з цукром, лимонного соку. В 1959 р. після виходу фільму «Бабетта йде на війну» з Бріджит Бардо у головній ролі, модним стало високо начісане волосся, підколоте на потилиці, з довгим безладним чубом. Для підтримки висоти використовувалося багато лаку для волосся, а в пучок підкладали навіть старі нейлонові панчохи, а іноді й консервні банки. В 1950-ті рр. косметикою користувалися як і раніше мало. Улюбленим засобом для макіяжу залишалася губна помада. У магазинах продавалася вітчизняна косметика і парфумерія. Іноді у продажу з'являлися іноземні товари, переважно з соціалістичних країн, попит на них був величезний. Як вважають більшість дослідників, саме в 1960-ті рр. розпочалося маніфестоване вживання косметики та мода фарбувати волосся. Тільки в кінці 1960-х рр. з'явилась перша фарба для волосся з НДР, а до того часу жінки вдавалися до різних вигадок – фарбували волосся хною та басмою, цибулинним лушпинням, перекисом водню, навіть чорнилом. Популярний грим цього десятиліття – світла помада, очі, підведені чорним та накладні вії. В 1970-ті рр. модною стала модель «Сесун» – на вухах завивали пасма, які лягали на обличчя у вигляді «завитого пера», через що модниці були змушені спати в бігудях. На початку 1970-х рр. склався новий тип жіночої зовнішності - використовувалося багато жирної декоративної косметики природних і теплих тонів. У моду увійшли вищипані брови, перламутрові зелені або блакитні тіні і яскраві, підфарбовані блискучою помадою губи. На початку 1980-х рр. стало модно начісувати і покривати лаком волосся - від чого вони отримали назву «вороняче гніздо». Мода стилю панк також зробила свій вплив, особливо на пишні зачіски типу «дикобраз» та «ірокез», вони зображені відображені в радянській кінострічці «Аварія, дочка мента». Популярними стали лілові, зелені, вишневі, бордові відтінки. Крім того, в моду увійшов зухвалий макіяж - яскраві тіні, підводка очей під гострим кутом до перенісся, бузкова або фіолетова помада та темний контур губ. Таким чином, існувало декілька шляхів залучення до світу краси та зачісок. По-перше, важливим джерелом, з якого пересічні радянські жінки черпали уявлення про моду, було кіно. Важливу роль у поширенні моди зіграли закордонні кінофільми, але й радянське кіномистецтво не відставало у поширенні модних тенденцій. Другим шляхом залучення до світу моди були жіночі журнали – «Радянська жінка», «Работница», які рекомендували

жінкам стежити не тільки за будинком, а й за своїм зовнішнім виглядом; бути доглянутими та красивими.

Жизнь и деятельность А. Я. Ефименко в контексте «женского вопроса» в Российской империи второй половины XIX – начала XX вв.

Корсикова Ольга

ХНУ имени В. Н. Каразина

olvia-korsikova1@mail.ru

В Российской империи так называемый «женский вопрос» стал предметом обсуждения в середине XIX в. Он подразумевал пересмотр роли женщины в обществе, предоставления ей права на образование, в том числе высшее, возможности профессиональной деятельности, юридического полноправия и т. д. Следует отметить, что обсуждение «женского вопроса» инициировали мужчины, затем в дискуссию включились женщины. В России в 60-х гг. XIX в. оформляется женское движение. Яркой фигурой этого времени была первая женщина-историк А. Я. Ефименко. Она не была активной участницей женского движения, однако ее жизнь и деятельность отличались жаждой знаний, стремлением к полезной общественной деятельности и профессиональному труду.

Изучение жизни и деятельности А. Я. Ефименко началось в дореволюционный период (Д. И. Багaley), когда был сделан вывод об «авторской самостоятельности» историка. Советские авторы (П. Г. Маркова, О. Ф. Скаун) детально проанализировали личную и творческую биографию А. Я. Ефименко. На современном этапе был предпринят гендерный анализ биографии женщины-ученого (А. Каппелер). Однако до нашего времени ее деятельность в контексте «женского вопроса» не рассматривалась. Источниковедческую базу составили научные работы А. Я. Ефименко, данные статистического семинария Санкт-Петербургских Высших Женских Курсов; в архиве сохранились материалы о деятельности Харьковского общества распространения в народе грамотности и отчеты Харьковского общества взаимопомощи трудящим женщинам.

А. Я. Ефименко (Ставроvская) по окончании женской гимназии в Архангельске, будучи единственным дееспособным ребенком в большой семье, стала работать учительницей женского отделения Холмогорского училища. Уже через год произошло знакомство Александры с Петром Ефименко, которое переросло не только в брачный, но и в крепкий научный союз. По мнению А. Я. Ефименко, именно супруг определил направление всей ее жизни. По словам украинского историка Д. И. Багалея, муж заменил А. Я. Ефименко университет.

Первые работы А. Я. Ефименко, такие как «Женщина в крестьянской семье» и «Дворищное землевладение в Южной Руси», были написаны под влиянием П. С. Ефименко и на основе работ В. Б. Антоновича. Ее самостоятельная научно-исследовательская работа началась с исследований «Из истории борьбы малороссийского народа с поляками» и «Южнорусские братства».

Особе место в творческом наследии занимает «История украинского народа», которая создавалась для конкурса на лучшую обобщающую научно-популярную работу по истории Украины. Именно рукопись А. Я. Ефименко была удостоена премии. Научная деятельность А. Я. Ефименко была по достоинству оценена в Харьковском университете вручением научной степени почетного доктора истории без защиты диссертации в 1910 г. А. Я. Ефименко не принимала непосредственного участия в «женском движении», но активно занималась общественной деятельностью в Харькове. Она была принята в «Историко-филологическое общество», активно работала в «Обществе распространения в народе грамотности», в «Обществе трудящихся женщин». На Бестужевских курсах в Петербурге (1907 – 1917 гг.) А. Я. Ефименко читала лекции по истории России и Украины, вела практические занятия.

Осознание А. Я. Ефименко своей роли и места в социуме, ее стремление реализовать свой творческий потенциал наглядно продемонстрировали обоснованность женских притязаний. В научные круги незаконно, но безоговорочно вошла женщина А. Я. Ефименко, которая стала одной из образованнейших людей своего времени.

Женщины народа рома: история и современное положение (на примере Восточной Европы)

Лысенко Вероника

ХНУ имени В. Н. Каразина

lysenko_veronichka@mail.ru

Кто они, цыганки? У каждого, кто с ними сталкивался, есть на этот счёт своё мнение. Амплитуда здесь огромна: от любви до полного неприятия, а стереотипы восприятия и оценки в общественном мнении цыганского народа, как известно, часто искажают действительность.

Анализируя данную работу, хотелось бы отметить, что культура народа рома мало изучена, и окутана множеством тайн и загадок. Относительно до недавнего времени это был кочевой народ, не имеющий постоянного места, домашнего очага, а соответственно и роль женщины здесь должна была отличаться от роли женщины в территориально обусловленном обществе. Обрядовость и традиционность культуры рома определяет особое положение женщины в семье и социуме. Хотелось бы проследить трансформацию представления о женщинах народа рома с нескольких позиций, выделяющих цыганок из серой массы.

Стереотипы восприятия часто искажают действительность. Это особенно касается цыганок, очень закрытых в быту и общении. Мифы о женщинах народа рома кочуют с ними вместе из века в век, и из страны в страну. Именно поэтому на протяжении нескольких лет, в течение которых автор исследует народ рома, он пытается развеять множество из этих мифов, а также обрисовать реальную картину, жизненного устроения и национального самосознания цыганок, в частности.

Относительно актуальности работы, можно сказать следующее. Несмотря на то, что в странах Восточной и Западной Европы, благодаря усилиям ромских организаций, в последние 10-15 лет появились кафедры ромологии и начали активно финансироваться исследования о цыганах, общее количество ромологических работ в разных странах остается небольшим, а многие научные вопросы ромологии – недостаточно разработаны. За последние два десятилетия интерес к истории, этнографии и литературе цыган в мире значительно возрос, на должный профессиональный уровень поднято изучение цыганского языка. В то же время исследование фольклора и культуры цыган практически не осуществляется. Подавляющее большинство публикаций отечественных и зарубежных цыгановедов носят популярный характер и они не соответствуют требованиям современной науки, кроме того, продолжают возникать научные мистификации. Актуальность настоящей работы подчеркивает тот факт, что ныне культура цыган представляет собой своего рода «уходящую натуру», испытывающую влияние СМИ, всеобщего школьного образования и прочее.

Анализируя общий массив источников и литературы по данной теме, можно сделать вывод, о том, что в основном все работы написаны представителями народа рома, литература немногочисленна и имеются сложности в ее поиске. Наиболее всеобъемлющими работами, оказались работы исследователей: Е. Марушиаковой, Алексея Гесслера, Ефима Друца, этнографа Добровольского.

Исследуя тему «Женщины народа Рома: история и современное положение» автор пришел к выводу, что существует несколько положений, которые не изменяются у цыганок ни в связи с временем, территорией и социальным положением. Во-первых, так как цыгане тщательно хранят свои традиции, положение современной женщины народа рома, радикально не отличается от положения цыганок живущих в IX – XX веках. Во-вторых, с раннего детства система запретов входит в повседневную жизнь цыганки, и она не нарушает того, чего нельзя нарушать. В-третьих, работают в таборе исключительно женщины, прибегая к нелегальным и полуправильным профессиям. В-четвертых, в жизни цыганки четко выделяются четыре периода: первый – детство, юность, жизнь до

замужества, второй – замужество и несколько первых лет замужества, третий – после появления в семье, женщины моложе, когда цыганка не так уже загружена домашними хлопотами и четвертый – почитаемая старость. И, наконец, последнее: цыганки искусно владеют уникальной манерой пения и танца.

Роль жінки в родинах дворянства на території Наддніпрянської України ост. чверті XVIII – початку XIX ст. (крізь призму повсякдення)

Ніколенко Віолетта

ХНУ імені В. Н. Каразіна

violaniko@mail.ru

У межах індивідуальної родини, яка склалася на території сучасної України в XVII столітті, почесною фігурою завжди був батько. Але, починаючи з останньої чверті XVIII століття, його авторитарна влада у родині поступово втрачала свої позиції. У своєму дослідженні автор встановлює роль, яку відігравала жінка у родинних відносинах, те, якою мірою питомими були її повноваження в родинному побуті, визначає її компетентність та важливість у родині. Наукова проблема полягає в тому, що треба встановити, наскільки змінилося положення жінки-дворянки останньої чверті XVIII ст. порівняно з дружиною козацького старшини попереднього періоду.

Історіографія даної проблеми включає в себе праці, присвячені саме жінці-дворянці, дворянству в цілому, розвідки окремих дослідників з девіантної поведінки членів родини та загальну етнографічну літературу. До першого типу можна віднести дослідження Н. Л. Пушкарьової «Частная жизнь русской женщины: невеста, жена, любовница (X – начало XIX в.)», О. В. Лабур, «Жіночий фактор в системі суспільних відносин в Україні», О. Цимбали «Жінка в історії України...». Важливими є праці О. М. Дзюби «Приватне життя козацької старшини XVIII ст...», Б. М. Миронова «Социальная история России периода империи (XVIII – нач. XX вв.)», а також В. Л. Маслійчука. «Провінція на перехресті культур: Дослідження з історії Слобідської України XVII – XIX ст.». Джерела, використані у процесі дослідження, можна розподілити на три групи: мемуарна література, епістолярні джерела та літературні праці сучасників. Найяскравіші приклади мемуарної літератури репрезентують такі пам'ятки особового походження, як: мемуари Г. С. Вінського, Ф. П. Лубяновського, І. О. Острожського-Лохвицького та В. Н. Геттуна. Епістолярні джерела є дуже важливими для дослідження саме розподілу компетенцій всередині родини, встановлення специфіки положення жінки в сфері внутрішньосімейних відносин. Цей тип джерел представлений листами А. І. Войцеховича, Г. Полетики до своєї дружини та листами К. Розумовського до свого сина. До останньої групи джерел належать літературні твори письменників того часу: М. В. Гоголя, Г. Ф. Квітки-Основ'яненка, П. П. Гулак-Артемовського.

У процесі даного гендерного дослідження були використані наступні методи: історико-генетичний, історико-порівняльний, історико-типологічний, історико-системний, ретроспективний, методи родинної історії, історичну біографістику, просопографію та метод локальної історії.

Автор розкриває роль жінки в дворянських родинах крізь призму повсякденності, використовуючи при цьому комплексний підхід до проблеми та залучаючи широкий спектр джерел особового походження. Простежується зміна в положенні слабкого полу та фактори, які на це вплинули.

Хід дослідженні складається з декількох етапів: спочатку характеризується положення жінки в родинах в попередній – козацький період української історії, потім аналізуються стосунки між чоловіком і жінкою в родинах українського дворянства ост. чверті XVIII – початку XIX ст. (переважно на основі епістолярних джерел), далі встановлюється розподіл обов'язків між членами подружжя, на базі чого робляться висновки про те, наскільки змінилося положення жінки.

Ключові висновки, які хотілося б зазначити авторіві, полягають у тому, що роль жінки у родинних відносинах в цей період, безперечно, значно зростає. На це впливає два основних фактора: перехід козацької старшини в стан російського дворянства та поширення грамотності серед жіноцтва під впливом подій у Західній Європі. Перший фактор зробив нормативним полем діяльності для чоловіка публічну сферу (військову службу, громадську

діяльність тощо), жінці ж головна роль відводилася у функціонуванні приватного життя, оскільки чоловіка дуже часто не було дома. Крім того, нарівні з чоловіками жінки виступали повноцінними суб'єктами права, а в деяких випадках мали навіть переваги. У судовому порядку захищалися права, честь, гідність і свобода жінки.

Стратегії виживання мешканок міст України в роки нацистської окупації

Шевчук Марина

ХНУ імені В. Н. Каразіна

mia4343@i.ua

Тривалий час у літературі та суспільній свідомості панувала думка, що досвід жінок України, які пережили нацистську окупацію, зводився виключно до страждань і втрат. Це розуміння сильно впливало на вивчення різних аспектів життя жінок в умовах «нового порядку», їхніх повсякденних практик та стратегій виживання. Основна увага дослідників радянського періоду концентрувалась на шкоді, що її зазнало населення від окупаційного режиму в Україні, на участі жінок у партизанському русі, їх трудовому та фронтовому подвигу (В. Галаган, В. Мурманцева, М. Коваль). Сучасні дослідники (А. Скоробогатов, Т. Заболотна, С. Крижний) на регіональному рівні висвітлюють умови життя населення в окупаційний період. Втім, гендерні аспекти окупації досі не ставали предметом спеціальних розвідок.

У даному дослідженні вперше здійснено спробу виокремити типові індивідуальні та колективні практики жінок України, спрямовані на виживання в умовах нацистської окупації. Для висвітлення зазначеної проблеми було залучено різноманітні джерела, серед яких – законодавчі та актові джерела, статистичні дані, джерела особового походження, періодичний друк, усні історії.

Кількісна перевага жінок над чоловіками в період окупації стала разючою. А.В. Скоробогатов відмічав, що наприкінці 1941 р. жінки становили 61%, а навесні 1943 р. 67% населення Харкова. Подібною була ситуація й на решті території України. Отож, основний тягар окупації ліг на плечі цих жінок.

Одним із способів не померти голодною смертю для деяких жінок стала така форма вимушеної співпраці з окупантами як офіційне працевлаштування. Жінки виконували як суто жіночу роботу (приготування їжі, прання, прасування, прибирання тощо), так і не властиву жінці важку фізичну працю.

Поширеним заняттям того часу, спрямованим на виживання, був масовий рух жінок на село з метою обміну у селян «міських» жіночих і домашніх речей на продовольство. Жінки, які йшли на «мінки», ризикували замерзнути в дорозі, бути пограбованими та зґвалтованими.

Не менш розповсюдженими практиками виживання жінок окупованих міст України були вимушена проституція й співжиття з німецькими військовими. Про цей аспект життя згадується майже в усіх спогадах. Як правило, жінки зважувалися на цей крок через безвихідь становища, неможливість прогодувати свою родину в інший спосіб. Деякі німці примушували жінок до співжиття, залякуючи їх можливістю розстрілу або шантажуючи долею дітей чи родичів. Частина жінок бачила в німецькому коханцеві захист від докучань інших солдатів або українських поліцаїв, частина зважувалась на цей крок аби не їхати на роботу до Німеччини.

Особливого значення в контексті нацистської окупації набуває жіноча солідарність та взаємодопомога, завдяки якій багатьом людям вдалося пережити голод та окупацію. Жінки, які самі знаходились на грані виживання, ділилися останнім, намагаючись врятувати іншу людину, нерідко чужу.

Серед інших повсякденних практик виживання мешканок міст, які не мали яскраво вираженого гендерного забарвлення, можна назвати виїзд на роботу до Німеччини, переїзд до села, утримання городів, індивідуальні промисли тощо. У реальному житті жінки вдавалися не до однієї стратегії, а до їх комбінації.

Отже, стратегії виживання мешканок міст України, які реалізовувалися в умовах тотального обмеження прав та можливостей, не виходили за межі задоволення життєво необхідних потреб. Кожна жінка поряд із типовими й широко розповсюдженими

реалізовувала й приватні стратегії, які забезпечували порятунок їхніх родин від голодної смерті.

***Женщина в археологической науке (на примере жизнедеятельности
М. И. Вязьмитиной)***

Якимова Ирина

Днепропетровский национальный университет им. О. Гончара
irishka_xxx20@mail.ru

В настоящее время особый интерес в историко-научном контексте приобретает гендерная составляющая археологической науки. В. Аскареева справедливо утверждает, что «меняющиеся социальные роли женщин на протяжении всего времени существования археологии как науки влияли и на гендерную структуру ее организации». Но для полного исследования этого процесса необходимо воссоздать персональные и научные биографии женщин-археологов, так как упоминания об их вкладе в развитие археологической науки крайне ограничены. Такая же участь постигла и М. И. Вязьмитину (1896-1994) – известного археолога и искусствоведа Украины, специалиста в области скифского и сарматского искусства. Родилась она в 1896 г. в семье чиновника, который служил в графа Н. П. Игнатьева – выдающегося русского дипломата. Творческий и жизненный путь Вязьмитиной можно разделить на несколько периодов:

I) 1896–1916 гг. – это период ее детства, которое она провела в Киеве, пройдя обучение в Фундуклеевской гимназии, которую Мария Ивановна закончила в 1916 г. с золотой медалью.

II) 1919–1927 гг. – университетский период. Время ее обучения и формирования научных интересов. С 1919 по 1923 гг. она учится на ВЖК в Киеве. По окончании курсов в 1922 г. Мария Ивановна получила степень кандидата филологических наук, а с 1923 г. она продолжает обучение на искусствоведческом отделении Археологического института. На наш взгляд, на ее решение в значительной степени повлиял И. Ф. Шмит, известный искусствовед и археолог, специалист в области искусства христианского и мусульманского Востока, который в то время был председателем Археологической комиссии ВУАН. После ликвидации в 1924 г. Археологического института Вязьмитина продолжила обучение на курсах, организованных Д. Н. Щербаковским.

III) 1927–1934 гг. М. И. Вязьмитина включается в научную работу ВУАН: как аспирантка при Музее искусств ВУАН в Киеве и Харьковского филиала кафедры искусств при отделе искусств Ближнего Востока. С 1930 по 1934 гг. она создает и возглавляет Отдел искусств Востока при Музее Искусств ВУАН, читает лекции по истории искусства Ближнего Востока. Но в 1934 г. ее отдел был ликвидирован.

IV) 1934–1948 гг. – библиотечно-археологический период. В это время, в связи с отсутствием работы по специальности, Вязьмитина вынуждена работать в библиотеках: была директором библиотеки Института геологии и минералогии УАН, заведующей библиотекой в Киевском доме архитекторов, также она создала научную библиотеку Академии архитектуры. В эти годы у Вязьмитиной появилась возможность поработать в ряде археологических экспедиций, таких как Термезская и Южно-Туркменская.

V) с 1948 по 1970 гг. Мария Ивановна работает в Институте археологии АН УРСР до выхода на пенсию.

Подробнее стоит остановиться на 3-м периоде жизни М. И. Вязьмитиной, который сыграл важную роль в ее становлении как археолога. В этот период Ф. И. Шмит предлагает Марии Ивановне стать аспиранткой его ученика, В. М. Зуммера, который специализировался по истории искусств Востока. Тема кандидатской работы Вязьмитиной была посвящена декоративно-прикладному искусству Исламского Востока. С целью сбора информации, Мария Ивановна в сентябре 1928 г. отправилась в поездку по Узбекистану, во время которой посетила Ташкент, Самарканд, Бухару. Там произошло ее первое соприкосновение с древними произведениями искусства такими, как Афрасиаб, Регитсане, Мавзолей Шахи Зинда, Биби Ханум, Шейха Зайнудина, Зангиата и др., а также проявился ее интерес к археологии. По материалам поездки Вязьмитина подготовила два доклада, с

которыми она выступила на первых двух съездах востоковедов в Харькове в 1929 г. Именно в это время М. И. Вязьмитина решает посвятить свою жизнь археологии, исследованию малоизвестных сарматских памятников Украины.

Подводя итог, следует отметить, что гендерный подход к изучению истории археологии все еще остро нуждается в биографических источниках, которые позволили бы в полной мере представить научный путь известных женщин-исследователей в науке.

